

Айконімы, суадносныя з назвамі лугавых і палявых травяністых раслін

У якасці словаўтваральных асноў у беларускай айканіміі выкарыстоўваюцца лексемы – назвы лугавых і палявых травяністых раслін. Група гэтых айконімаў складае каля 4,7% ад агульнай колькасці айконімаў, суадносных з назвамі расліннага свету. Сярод аналізуемых назваў найбольш пашыраны айконімы, утвораныя ад лексемаў *кrapі́ва*, *мурава*, *лапух*.

Намі адзначана 7 айконімаў (13 населеных пунктаў), суадносных з лексемай **кrapі́ва**: *Вялікая Кrapіўня* (Касц.), *Горная Кrapіўна* (Арш.), *Кrapі́ва* (Бых.), *Кrapіўна* (Арш. – 2, Мядз. – 2, Сморг.), *Кrapіўнікі* (Валож., Шарк. – 2), *Кrapіўня* (Бярэз.), *Малая Кrapіўня* (Касц.). У аснове айконімаў *Кrapі́ва*, *Кrapіўка* могуць быць адпаведна і антрапонімы *Кrapі́ва*, *Кrapіўка* [1, с. 217]. Вядомы беларускі анатомалаг В.П.Лемцюгова адзначае, што назва *Кrapіўнікі* магла ўтварыцца і ад антрапоніма *Кrapіўнік* [3, с. 20]. На думку беларускіх этымолагаў, **korpiva* не мае надзейнай этымалогіі. У якасці гіпотэзы можна дапусціць італьянскую крыніцу: **kapr-īva*. Каранёвая частка гэтай рэканструяванай формы ўзыходзіць да назвы казы (лац. *capra* ‘каза’). Тады гэта ‘казіная трава’ (параўн. казіна ‘дзікая трава; неўрадлівая забалочаная сенажаць, дзе расце вельмі жорсткая, дзікая трава (пустазелле)’ або ў адпаведнасці з іншай матывацыяй ‘едкая’) [8, 5, с. 111-112].

З лексемай **мурава** ‘густая зялёная маладая трава’ [5, 3, с. 181] суадносяцца 9 айконімаў, якіх з’яўляюцца назвамі 11 населеных пунктаў: *Му́рава* (Бярэз.), *Мура́ва* (Пруж.), *Мура́вец* (Клім. – 2), *Мураве́ц* (Уш.), *Муравіцкія* (Гарад. да 1974), *Мурагі* (Расон., Уш.), *Мурожнае* (Лаг.), *Мураўчыцы* (Кам.), *Муражы* (Брасл.). У звычайным ужытку слова *мурава́* мае значэнні ‘сухадольная сенажаць’, ‘газон’, ‘ракіта звычайная’; *му́рава* ‘зямяля, якая не апрацоўваецца; аблога’, ‘трава мурожніца *Festuca elatior* L.; самае лепшае лугавое сена’ [9, с. 115]. Адназначна сказаць, якое са значэнняў легла ў аснову найменняў, зараз складана.

Спарадычна на тэрыторыі Беларусі прадстаўлены айконімы, суадносныя з лексемай **лапух**: *Лапухі* (Кап.), *Лапухова* (Слон.), *Лапухоўка* (Паст.), *Лапушанішкі* (Брасл. да 1973), *Лапушина* (Дзятл.), *Лапушніца* (Гарад.), *Лапушына* (Шарк.). Усяго зарэгістравана 7

айконімаў, якія з'яўляюцца назвамі 7 населеных пунктаў. Варта адзначыць, што ў назве *Лапухова* ўтваральнай асновай мог быць і антрапонім Лапухоў [1, с. 256]. Вядомы рускі даследчык А.М.Тубачоў адзначае, што **lariхъ* – гэта праславянскае вытворнае з суфіксам *-ихъ* (*i* – *иха*) ад спрадвечнага кораня **lor-* і роднаснае літоўскаму *lāpas* ‘ліст (на дрэве, расліне)’, латышскаму *lara* ‘ліст’, якое збліжаюць з лацінскім *lappa* ‘лапух’. Следам за Э.Бернекерам, А.М.Трубачоў зазначае малаверагоднасць запазычання славянскага **lorихъ/*lorиха* з лацінскага *lappa* ‘лапух’, з прычыны больш шырокай семантыкі праславянскіх утварэнняў з коранем **lor-* і рэканструяванага першапачатковага значэння гэтага славянскага кораня – ‘ліст’ [7, 16, с. 69-71].

Ад рускай лексемы **ромашка** ўтворана 7 айконімаў (9 населеных пунктаў): *Рамашкава* (Тал.), *Рамашкавічы* (Паст.), *Рамашкі* (Ліж., Мядз., Шч.), *Рамашкі I* (Глыб.), *Рамашкі II* (Глыб.), *Рамашкіна* (Гарад. да 1974), *Рамашова* (Паст. да 1975). На думку М.Фасмера, усходнеславянская лексема *ромашка* запазычана з лацінскай праз пасрэдніцтва польскай мовы [6, 3, с. 499-500].

Айконімы, суадносныя з лексмай **лебядз**, адзначаны на поўначы і паўночным захадзе Беларусі. Усяго зафіксаваў 5 айконімаў, якія з'яўляюцца назвамі 5 населеных пунктаў: *Лебядз* (Воран. да 1976), *Лебяднікі* (Воран.), *Лябёдка* (Шч.), *Лябёды* (Віц. да 1973), *Лябяды* (Зэльв.). Па паходжанні слова *лебядз* роднаснае лацінскаму *albus*, якое мае значэнне ‘белы, светлы, ясны’ [8, 5, с. 272]. Таму назва паселішча магла ўзнікнуць не толькі ад назвы расліны. Магчыма, што ў назве паселішча адлюстравана якая-небудзь белая, светлая дэталё. Аднак можна дапусціць і тое, што некаторыя айконімы маглі ўзнікнуць ад назвы птушкі *лебедзь*. Побач з гэтымі найменнямі варта разгледзець айконімы Лобжа і Лобча. Як зазначае В.А.Жучкевіч, гэтыя айконімы – трансфармацыя славянскай асновы *лебядз*, старажытнарускай *лобода*, якая шырока прадстаўлена ў старажытнарускіх тэкстах: «Прохор ... собираше лободу и своима руками истирая, хлеб себе творяша». Рускія даследчыкі У.М. Тапароў і А.М. Трубачоў лічаць падобныя назвы балтыйскімі [2, с. 206].

Аналіз фактычнага матэрыялу паказаў, што з лексмай **рута** суадносяцца 6 айконімаў (6 населеных пунктаў) і ўсе яны зафіксаваны ў Гродзенскай вобласці: *Горная Рута (Кар.)*, *Горныя Руткавічы (Кар.)*, *Дольная Рута (Кар.)*, *Новыя Руткавічы (Кар.)*, *Рутка I (Навагр.)*, *Рутка II (Навагр.)*. Этымалагі адзначаюць, што лексема *рута* запазычана праз пасрэдніцтва польскай мовы з сярэдневерхнянемецкай *rûte* ‘рута’ ад лацінскага *ruta* ‘нейкая горкая трава’ [6, 3, с. 523].

З лексмай **канюшына** суадносяцца 5 айконімаў (5 населеных пунктаў): *Вялікія Канюшаны (Лід.)*, *Канюшаны (Лід.)*, *Канюшаўшчына (Валож.)*, *Канюшоўшчына (Бар.)*, *Малыя Канюшаны (Лід.)*. Як адзначаюць беларускія этымологі, лексема *канюшына* запазычана з польскай мовы [8, 4, с. 243]. На тэрыторыі Беларусі сустракаюцца таксама айконімы, утвораныя ад балтыйскай асновы *dobilas*, суадноснай па значэнні з асновай *канюшына*. Гэта назвы: *Дабяя (Шум.)*, *Дабяя I (Шум. да 1938)*, *Дабяя II (Шум. да 1938)*.

Дыялектная лексема **пыра** (у літаратурнай мове – **пырнік**) мае значэнне ‘род шматгадовых травяністых раслін сямейства злакавых, некаторыя з якіх з’яўляюцца вельмі шкодным пустазеллем, а іншыя вырошчваюцца на корм жывёле’ [5, 4, с. 531]. Усяго адзначана 4 айконімы, якія з’яўляюцца назвамі 4 населеных пунктаў: *Пыра (Гродз.)*, *Пырашава (Уздз.)*, *Пырчы (Іав.)*, *Пыричына (Глыб.)*.

З лексмай **хвашч** суадносяцца 4 айконімы (9 населеных пунктаў): *Хвашчавік (Шум.)*, *Хвашчова (Глыб., Леп.)*, *Хвашчоўка (Б.-Каш. да 1969, Маг., Мал. да 1977, Хойн.)*, *Хвашчы (Краснап., Чашн.)*. Утваральнай асновай для айконімаў *Хвашчова* і *Хвашчы* маглі быць адпаведна і антрапонімы *Хвашчоў* і *Хвошч* [1, с. 430].

Намі адзначаны 4 айконімы (4 населеныя пункты), суадносныя з лексмай **чамярыца**: *Чамяры I (Кам.)*, *Чамяры II (Кам.)*, *Чамярынне (Малар.)*, *Чэмер (Кобр.)*.

З гэтай лексмай **брыца** – ‘аднагадовая травяністая расліна сямейства злакавых; плашчуга, пласкуша, курынае проса’ [5, 1, с. 412], ‘пустазелле з чорнымі зярняткамі, пырнік, від белага пшаніцы’ [8, 1, с. 393] таксама суадносяцца 4 айконімы (6 населеных пунктаў): *Брыцалавічы (Асіп.)*, *Брыцікі (Шарк., Шум. -2)*, *Брычанькі (Доки.)*, *Брычыцы (Дзятл.)*.

Зафіксаваны адзінкавыя ўтварэнні ад асновы **дзягіль**: *Дзягілева (Беш.), Дзягілі (Мядз.), Дзягільна (Дзярж.)*. Як адзначае В.А. Жучкевіч, асобныя назвы гэтай групы могуць быць патранімічнага паходжання [2, с. 115].

У аналізуемай групе назваў адзначана 3 айконімы (4 населеныя пункты), якія суадносяцца з лексмай **казелец**: *Казелькі (Міёр.), Казельскія (Міёр.), Казельшчына (Валож., Мін.)*.

Ад дыялектнай лексемы **гічы** – ‘буйныя і жорсткія сцеблі травяністай расліны, бур’ян’ [2, с. 70] паходзяць айконімы *Гічы (Дубр.) і Гічыцы (Івац.)*. У сучасных беларускіх гаворках слова *гічы* ўжываецца са значэннем ‘бурачнік’ [4, 1, с. 146].

Астатнія айконімы, суадносныя з назвамі лугавых і калінавых травяністых раслін, прадстаўлены спарадычна на тэрыторыі Беларусі.

Слоўнікі фіксуюць некалькі значэнняў слова **зёлькі**: 1) лекавыя травы [5, 2, с. 742]; 2) дзікарослыя травы [4, 2, с. 306]. З гэтай лексмай суадносяцца 2 айконімы (2 населеныя пункты): *Зёлава (Драг.), Зялькі (Верхнядзв.)*.

Лексема **мятліца** ў аснове 2 айконімаў, якія з’яўляюцца назвамі 2 населеных пунктаў: *Мятлічына (Лаг.), Мятлічыцы (Лаг.)*.

Намі адзначана адзінкавае ўтварэнне ад лексемы **буйакі**: *Буякі (Смарг.)*. Не выключана і магчымасць таго, што ўтваральнай асновай айконіма быў антрапонім Буяк [1, с. 74].

З лексмай **ваўчкі** суадносіцца 1 айконім, які з’яўляецца назвай 7 населеных пунктаў: *Ваўчкі (Глыб. да 1965, Маст., Слон., Шарк., Шум., Шум. да 1949)*.

Адзінкавае ўтварэнне адзначана ад лексемы **касач**: *Касачы (Віц.)*. Аднак касачом называецца таксама і цецярук-самец, які ў адрозненне ад самкі мае ў хвасце доўгае выгнутае пер’е [5, 2, с. 656]. Якое з гэтых значэнняў мае аснова ў айконімах, вызначыць немагчыма. Не выключана, што асновай для ўтварэння айконіма быў антрапонім Касач [1, с. 191].

В.А. Жучкевіч адзначае, што назва *Чамялы (Івац.)* утворана ад лексемы **чамялы** – ‘бур’ян, пустазелле’ [2, с. 400].

З лексмай **чарнобыль** суадносіцца 1 айконім (1 населены пункт): *Чарнобыль (Маг.)*.

Такім чынам, усяго намі было прааналізавана 82 айконімы (106 населеных пунктаў), суадносных з назвамі палявых і лугавых травяністых раслін. Аналіз найменняў гэтай групы паказаў, што найбольшая колькасць назваў утворана ад лексемаў *мурава*, *краніва*, *лапух* і *рамонак*. Яны адпаведна складаюць каля 11 %, 8,5 %, 8,5 % і 8,5 % ад агульнай колькасці айконімаў, суадносных з назвамі палявых і лугавых травяністых раслін.

Літаратура

1. Бірыла М.В. Беларуская антрапанімія. Прозвішчы, утвораныя ад апелятыўнай лексікі. – Мн., 1969. – 505 с.
2. Жучкевич В.А. Краткий топонимический словарь Белоруссии. – Мн., 1974. – 448 с.
3. Лемцюгова В.П. Беларуская айканімія. Лінгвістычны аналіз назваў населеных пунктаў Мінскай вобласці. – Мн., 1970. – 156 с.
4. Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча: У 5 т. – Т. 1-5. – Мн., 1979-1986.
5. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы: / 5 т. – Т. 1-5. – Мн., 1977-1984.
6. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: В IV т.: Т. I-IV. – М., 1964-1973.
7. Этимологический словарь славянских языков / Под ред. О.Н. Трубачёва. – Вып. 1-28. – М., 1974-2001.
8. Этымалагічны слоўнік беларускай мовы: У 8 т. – Т. 1-8. – Мн., 1978-1993.
9. Яшкін І.Я. Беларускія геаграфічныя назвы. Тапаграфія. Гідралогія. – Мн., 1971 – 256 с.